

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 1 (P1)

FEBRUARY/MARCH 2009

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

NKARHI: 2 wa tiawara

Papila leri ri na 6 wa tipheji.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 Hileswi vathori a va chava leswaku a nga ta voniwa hi swipikitere loko a tirhela epurasini. √ √ (2)
- 1.2 I ku tlumbana na teretere. √ √ (2)
- 1.3 -Tiwayipara ta lori a ti nga tirhi kahle. √ √
-Xiyanimoya a xi nga khomi kahle hikwalaho ka mpfula. √ √. (4)
- 1.4 Hileswi a a tshama a ri karhi a gungula/A a nga ha ri tivi vito ra yena. √ √ (2)
- 1.5 Nyiko. √ √ (2)
- 1.6 1.6.1 Ku va munhu a etlela a nga dyangi nchumu. √ √ (2)
- 1.6.2 Ku nyika munhu mali hi xikongomelo xo tibiyelela kumbe ku kuma swo karhi eka yena/Ku diza munhu. √ √ (2)
- 1.7 Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka:
Mukamberiwa a nga tsala 'a swi fanerile' kumbe 'a swi nga fanelangi,' kambe u fanele ku seketela swi twala. √ √ (2)
- 1.8 1.8.1 A hi swona. √ Swipikitere swa khoma loko n'wapurasi a thola vana lavatsongo. √ √ (3)
- 1.8.2 Hi swona. √ Va tshembisile ku lava n'wana va kondza va n'wi kuma. √ √ (3)
- 1.9 (b) Emapurasini man'wana a va landzeleli milawu ya matholelo. √ √ (2)
- 1.10 A a tsakela ntlangu wa bolo. √ √
A a rhandza ngopfu byalwa. √ √
A a ri na ntwelavusiwana. √ √ (Tinhlamulo timbirhi ntsena) (4)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

□ NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA
TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

- Ganyani, munhu wo fuma swinene. ✓
- A a tshama emugangeni wa Hlalelani. ✓
- Ganyani a a hanya vutomi bya vukungundzwana/vunsulavoya. ✓
- A a nga rhandzi ku tihlanganisa na vanhu van'wana handle ka vanghana na lava a a endla mitirho ya manyala na vona. ✓
- Vanhu vo tala a vo twa vito kunene kambe yena hi xiviri a va nga n'wi tivi. ✓
- Maphorisa ya hetelela ya n'wi khoma kambe ku vile nyimpi leyikulu ku n'wi khoma ka kona. ✓

(Ntlhanu wa timhaka tin'wana na tin'wana) (5)

□ MAPELETELO. ✓✓ (2)

□ MAHIKAHATELO. ✓✓ (2)

□ SWIVULWA LESWI TWALAKA. ✓ (1)

MAAVELO YA TIMARAKA

SWILAVEKO NA TINHLAMUSELO	TINHLAMUSELO TA VUSWIKOTI	TIMARAKA	TIPHESENTE
Nkomiso/Nkatsakanyo wu pfumala swihoxo; wa kongoma; wu kombisa leswaku mukamberiwa u twisisile na ku landzelela swilaveko hinkwaswo hi ndlela ya xiyimo xa le henhla, timhaka hinkwato ta nkoka ti tsariwile; wu na nandzelelano.	Xa risuna no hlawuleka	9-10	90-100
Swilaveko swo tala leswi nga laha henhla swi landzeleriwile; nkomiso/nkatsakanyo a hi wa risuna ku fana na lowu nga laha henhla.	Xa nkoka	8	80
Wa hlayeka kambe ku katsiwile na timhaka tin'wana leti nga riki ta nkoka; timhaka to talanyana ta nkoka na tona ti tsariwile.	Xo saseka swinene	7	70
Nkomiso/Nkatsakanyo wu na timhaka ta nkoka leti nga riki ehansi ka 50%; a wu nge fikeleli ku katsiwa eka xiyenge xa nkomiso/nkatsakanyo wo saseka swinene; ku na mahungu lama nga lavekeki lama onhaka vunene bya nkomiso/nkatsakanyo.	Xo saseka	6	60
Ku na timhaka to karhi ta nkoka; ku na timhaka to tala leti nga lavekeki; a wu ndlariwangi kahle ngopfu; mavekelo ya timhaka ya hoxekile; wu le xikarhi.	Xa le xikarhi	5	50
Nkomiso/Nkatsakanyo wu hava nkhlukelano wa timhaka; wu longoloxela marito handle ka nandzelelano; timhaka to tala ta nkoka ku hava; ku na vumbhoni byo komba leswaku mukamberiwa wa tikeriwa eka ku ringeta ku komisa/katsakanya	Xo ka xi nga nyawuli	4	40
Ku na vumbhoni byo komba leswaku ko va na ku twisisa kutsongo ka vutshila bya matsalelo ya nkomiso/nkatsakanyo; ku na swihoxo swa mahlamuselelo; timhaka to tala hi leti nga lavekeki; ku na timhakanyana ta nkoka leti nga riki hansi ka yin'we.	Xo phyama	3	30
Ku na vumbhoni byo kombisa leswaku mukamberiwa u ringetile ku endla nkomiso/nkatsakanyo; a swi tikombi a ri na ku twisisa ka leswi lavekaka eka nkomiso/nkatsakanyo, hileswaku wa phewa.	Xo phewa	2	20
Ku na vumbhoni byo komba leswaku mukamberiwa a nga twisisi swilaveko swa nkomiso/nkatsakanyo naswona nkomiso/nkatsakanyo wa kona wa huhula; wa xitshuriwa xo kopiwa kunene.	Xo huhula	0-1	0-10

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3.1**

- 3.1.1 Mhika. √ (1)
- 3.1.2 A a nga swi tivi leswaku mali yoleyo a yi talangi/i yitsongo ngopfu. √√ (2)
- 3.1.3 Vufendze/vusopfa. √ (1)
- 3.1.4 A nga nghanangi xikolo. √ (1)
- 3.1.5 (a) **Nuna:** wanuna loyi a nga teka nsati wo karhi. √√ (2)
- (b) **Wanuna:** munhu un'wana na un'wana wa xinuna. √√ (2)
- 3.1.6 Rifumo/ku fuma/ rifuwo. √ (1)
- 3.1.7 Tat./Tat
Xiya: Mukamberiwa a nga kumi maraka loko a nga tsalangi hi ndlela leyi kombisiweke/Loko a nga sungulangi hi letere lerikulu. √ (1)
- 3.1.8 Nghunyule u va byerile leswaku vutomi bya muganga byi n'wi hlambisa timbilu, naswona swi fanele swi tikomba leswaku na yena se wa tikota. √√ (2)
- 3.1.9 Ku kuma mali ya mphikizano wa Lotto/ku humelela eka mphikizano wa Lotto. √√ (2)
- 3.1.10 Mukamberiwa u ta vumba xivulwa lexi twalaka hi rito "tlhela", kambe xi nyika nhlamuselo yo hambana na ya "tlhela" leyi yi nga exivulweni, leyi yi vulaka ku vuyelela mhaka yo karhi.
Xik. Gezani va lo na n'wi byela leswaku eka xitolo lexi a yaka eka xona ku hava nhundzu leyi a yi lavaka, o **tlhela**. √√ (2)
- 3.1.11 Khadi ra bangi ra Nghunyule a ri tshama na Tintswalo. √ (1)
- 3.1.12 Rifuwo/rifumo ra hela. √√ (2)

[20]

XIVUTISO XA 3.2

- 3.2.1 Va le vuswetini/va pfumala swa le mandleni/va pfumala ndhawu leyinene yo tshama. √√ (2)
- 3.2.2 Ku hava switandi leswi tsemiweke/Switarata swa kona a hi swa ximfumo/Tiyindlu ta kona ti manyanile. √√ (Nhlamulo yin'we ntsena). (2)
- 3.2.3 Varhangeri va muganga/masipala/tiko. Hikuva hi vona va nga na vutihlamuleri byo phakela vanhu tindlu. √√ (2)
- 3.2.4 Hileswi muteki wa xifaniso a tekeke xifaniso a yimile ekusuhi na miako yoleyo, kasi a ri ekule na leyi nga le ndzeni. √√ (2)
- 3.2.5 Etlhelo ra le dzongeni, a a ri eka nchumu lowu ngi wu ri eka xiyimo lexi nga le henhlanyana ka mazenge. √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 30**NTSENGO WA TIMARAKA: 70**